

OĞULA HİTABEN YAZILMIŞ BİR NASİHATNAME: HARPUTLU ÖMER NAİM VE MANZUME-İ NA'ÎMİYYESİ

Yrd. Doç. Dr. Melek DİKMEN*

Dr. Kâmile ÇETİN**

Klâsik Türk Edebiyatında Çocuk ve Çocuk Terbiyesi Konusu

Divan edebiyatında “tıfl” (çocuk) kelimesiyle ifade edilen çocuk, genellikle bir benzetme unsuru olarak söz konusu edilmiştir¹. Divan şairleri, bazen çocukça davranan, âşığın gözünde hiç büyümeyen sevgiliyi; bazen de sürekli sevgilinin merhametinden yoksun olan âşığı, onun canını ve gönlünü çocuk olarak tasavvur etmişlerdir². Bazı mesnevilerde birtakım kahramanların çocukları anlatılırken çocuk kavramına yer veren şairler, bazen de oğlu Ebulhayr için Hayriyye’yi yazan Nâbî, yine oğlu Lutfi için Lutfiyye’yi kaleme alan Sümbülzâde Vehbî gibi bazı şairler, modern anlamda çocuk edebiyatına dâhil olmayan, babadan oğula nasihatler³ ihtiva eden bazı eserler kaleme almışlardır⁴. Nâbî’nin eğitim ve çocuk eğitiminin önemini ortaya koyan⁵, 7 yaşındaki oğlu Ebu’l-Hayr Mehmet Çelebi için, mesnevi nazım şekliyle yazdığı ve esasen şairin oğlunu vasıta kılarak bütün çocuklara tavsiye ve ikazlarda

* Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fak., Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Isparta. kahraman_melek@hotmail.com.

** Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Isparta. eskiedebiyatci15@hotmail.com.

¹ Divan şiirinde çocuk konusu hakkında geniş bilgi için bk. Aysun Eydur, “Klasik Türk Edebiyatına Çocuğun Yansıması”, *II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (Gelişmeler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)* 04-06 Ekim 2006, (Yayıma Haz.: Prof. Dr. Sedat SEVER), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2007, s. 237-244; Sebahat Deniz, “Klasik Türk Şiirinin Sosyal Hayatla İlgisinin Çocuk Konusunda Değerlendirilmesi”, *Edebiyat Öğretimi ve Değişiklik Yazıları*, PegemA Yayınları, c. II, İstanbul 2006, s. 145-157. Ayrıca bk. Tacettin Şimşek-M. Abdullah Arslan-Yasin Mahmut Yakar, *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı*, “çocuk edebiyatı tarihi”, “Klasik edebiyatımızda çocuk”, 2. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 50-51.

² Hasan Aktaş, “Klasik ve Modern Türk Şiirinde Çocuk İmgesi”, *Türk Xalqları Edebiyyatı (II) Beynelxalq Uşaq Edebiyyatı Kongresi Materiallar*, 1-ci kitab, Qafqaz Universiteti, Bakı, 13-15 Noyabr 2008, Qafqaz University, Baku 2008, s. 94.

³ Esasen Klâsik Türk Edebiyatında hem babadan oğula hem de ebeveynden çocuğa nasihat yazma geleneği vardır. Konu hakkında geniş bilgi için bk. Murat Öztürk, “Klasik Türk Edebiyatında Babadan Oğula-Ebeveynden Çocuğa-Nasihat Geleneği”, *Akademik Bakış Dergisi Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırgızistan Celalabat, S. 39, Kasım-Aralık 2003, s. 1-22.

⁴ Tacettin Şimşek, “Çocuk Edebiyatının Tarihçesi”, *Türk Xalqları Edebiyyatı (II) Beynelxalq Uşaq Edebiyyatı Kongresi Materiallar*, 1-ci kitab, Qafqaz Universiteti, Bakı, 13-15 Noyabr 2008, Qafqaz University, Baku 2008, s. 4.

⁵ Gıyasettin Aytaş, “Çocuk Edebiyatı ve Eğitimi Açısından Hayriyye”, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi (GEFAD), c. 32, No: 2, Ankara 2012, s. 553.

bulunduğu Hayriyye adlı eseri, çocuk eğitimi açısından önemli bir eserdir. Nâbî, Hayriyye’de imanla, İslâm’ın şartlarıyla, namaz, oruç, hac, zekât, sadaka ibadetleriyle, sosyal ilişkiler, ahlâklı ve dürüst olmak, konuşma, komşu ve komşuluk, gıybet ve dedikodu, şaka ve mizah, makam ve mevki olmak üzere ahlâka dair, remil, ilm-i nücûm, kimya, tıp ilimleri olmak üzere ilim ve bilgiyle ilgili öğütler vermiştir⁶. Nâbî, bu eseriyle âdeta bir eğitimci edasıyla oğlunu dürüstlük, yardımseverlik, alçakgönüllülük, olgunluk, yumuşak huyluluk, güler yüzlülük kavramları ekseninde yetiştirmek gayesindedir⁷. Sûmbülzâde Vehbî de Lutfiyye adlı eserinde benzer şekilde, oğlunun şahsında devrin gençliğini eğitmeyi amaçlamıştır. Nitekim söz konusu eser, geçmiş dönemde medreselerde ve rüştiyelerde de okutulmuştur⁸. Yine Sûmbülzâde Vehbî’nin Nuhbe-i Vehbî adlı manzum sözlüğü de yazıldığı devirde medresede ilk ve ortaöğrenim düzeyindeki çocuklara ders kitabı olarak okutulmuş, ezberlenmiştir. Bu sebeple de bu eserin dili, şairin diğer eserleriyle kıyaslandığında son derece sade ve basittir⁹. Bu eserlerdeki dil ve muhtevanın ne kendi dönemlerinde ne de daha sonraki devirlerde muhatabı olan çocukların okuyup anlayacakları mahiyette olmadığına dair görüşler de vardır¹⁰. Diğer taraftan, bu tür eserler, Divan şiirinde örneklerine çok az rastlanan, şairlerin kendi çocukluklarından ve çocuklarından bahseden sınırlı sayıda örnekler olmaları itibarıyla önemlidir¹¹.

Divan şiirinde çocukların Türkçe kelimelerin Arapça ve Farsça karşılıklarını öğrenebilmeleri amacıyla ve aruz vezniyle kaleme alınmış ve modern anlamda çocuk edebiyatı türüne giren eserler durumundaki manzum sözlükler de yer almaktadır. Bu da Klâsik Türk Edebiyatı’nda çocuk edebiyatı mahsullerinin bulunduğu dikkate değer göstergelerinden biri durumundadır¹². Diğer

⁶ Hikmet Atik, “Nâbî’nin Hayriyye’sinde Oğlu Ebu’l-Hayr Mehmet Çelebi’ye Öğütleri”, *Türk Xalqları Edebiyyatı (II) Beynelxalq Uşaq Edebiyyatı Kongresi Materiallar*, 2-ci kitab, Qafqaz Universiteti, Bakı, 13-15 Noyabr 2008, Qafqaz University, Baku 2008, s. 744-749.

⁷ Erdoğan Uludağ, “Çocuk Edebiyatı ve Klâsik Dönem Örneğinde Nâbî’nin Hayriyye’si”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/7 Fall 2009, s. 793.

⁸ Süreyya Beyzadeoğlu, “Kahramanmaraş’ın Sultanü’ş-Şuarası Sûmbülzâde Vehbî ve Lutfiyyesi”, Kahramanmaraş Sempozyumu, c. 1, <http://eskisite.kahramanmarasbb.com/nikah-canli-yayin/sol-menu-icerikleri/sempozyumlar/kahramanmaras-sempozyumu-i-cilt>, s. 118. (Erişim Tarihi: 23.04.2015).

⁹ Necmettin Yurtseven, *Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe Manzum Lügatler ve Sûmbülzâde Vehbî’nin Nuhbe’si*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003, s. 38.

¹⁰ Alev Sınar, “Türkiye’de Çocuk Edebiyatı Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 4, S. 7, 2006, s. 178.

¹¹ Yusuf Çetindağ, “Klasik Şairlerin Çocukluk Anıları ve Eğitimi”, *Türk Xalqları Edebiyyatı (II) Beynelxalq Uşaq Edebiyyatı Kongresi Materiallar*, 1-ci kitab, Qafqaz Universiteti, Bakı, 13-15 Noyabr 2008, Qafqaz University, Baku 2008, s. 253.

¹² Halil İbrahim Yakar, “Bir Çocuk Edebiyatı Türü Olarak Manzum Sözlükler”, *Türk Xalqları Edebiyyatı (II) Beynelxalq Uşaq Edebiyyatı Kongresi Materiallar*, 1-ci kitab, Qafqaz Universiteti, Bakı, 13-15 Noyabr 2008, Qafqaz University, Baku 2008, s. 241. Osmanlı dönemi manzum çocuk sözlükleri hakkında ayrıca bk. Mehmet Dursun Erdem, “Osmanlı Dönemi

tarafından Türk edebiyatında ilk yazılı ninni örneği, yine bir Divan şairi olan Şeyh Galip tarafından 1783 yılında kaleme alınan Hüsn ü Aşk adlı meşhur mesnevide yer alan ve tardiyye nazım şekliyle yazılan ninnidir¹³. Bir kadın ve bir teyze hassasiyetiyle yeğenleri için murabba nazım şekliyle ninniler kaleme alan bir başka Divan şairi de Şeref Hanım'dır¹⁴. Hz. Mevlânâ'nın meşhur eseri Mesnevî'de yer alan fabl türü hikâyeler de muhatapları arasında çocukların da bulunduğu örnekler durumundadır¹⁵. Divan şiirinde çocukla ilgili kaleme alınan eserler arasında zikredilmesi gereken bir başka yapıt daha vardır. Söz konusu eser, Mekteb-i Tıbbiye doktorlarından Mehmet Rüştü Bey tarafından hazırlanan ve Mehmet Rasih Efendi tarafından kaleme alınan, H. 1274/M. 1858 tarihinde İstanbul'da basılan ve ilk Türkçe alfabe kitabı Nuhbetü'l-Etfâl'dir¹⁶.

Kaynaklar, klâsik dönemde bir babanın ağzından çocuğuna yazılan pend-nâme/nasihat-nâme tarzı eserler arasında, H. 1227 tarihinde Harputlu Ömer Naimî Efendi'nin oğlu Hamdî Efendi için kaleme aldığı Manzûme-i Na'imiyye adlı eserden söz etmemektedirler. Bu bildiride, Harputlu bir âlim olan ve daha çok Kaside-i Bürde şerhiyle tanınan müellifin bahsi geçen eserini şekil ve muhteva özellikleri itibariyle dikkatlere sunmak ve tanıtmak amaçlanmaktadır.

Harputlu Ömer Naimî Efendi'nin Hayatı

1801/1802 yılında Harput'ta dünyaya gelen Hacı Ömer Naimi Efendi, yörenin ileri gelen âlimlerinden Hacı Ahmet Efendi'nin büyük oğludur. İlk tahsilini babasından almıştır. Daha sonra önce Antep'te Küçük Hafız Necib Efendi'den, Kayseri'de de Hoca Kasım Efendi, Gözübüyükzade Hacı Vahid Efendi, daha sonra kaleme alacağı Kaside-i Bürde şerhi üzerinde de büyük etkisi olduğunu bizzat şerhinin önsözünde ifade ettiği, Sarı Abdullahzade Mehmet Efendi gibi âlimlerden, başta Arapça olmak üzere, dersler almıştır. Ömer Naimi Efendi'ye asıl şöhretini kazandıran eseri, 1841 yılında kaleme

Manzum Çocuk Sözlükleri ve Bir Lugât-ı Sıbyân Yazması", *Hece Dergisi, Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, Ağustos-Eylül 2005, S. 104-105, s. 178-189.

¹³ M. Muhsin Kalkışım, "Hüsn ü Aşk'ta Tardiyye Formunda Yazılan Bir Ninni Üzerine", *Türk Xalqları Edebiyyatı (II) Beynelxalq Uşaq Edebiyyatı Kongresi Materiallar*, 1-ci kitab, Qafqaz Universiteti, Bakı, 13-15 Noyabr 2008, Qafqaz University, Bakı 2008, s. 243.

¹⁴ Bu ninniler hakkında geniş bilgi için bk. Kamile Çetin-Melek Dikmen, "Türk Kültüründe Ninni ve Şeref Hanım Örneği", *Türk Xalqları Edebiyyatı (II) Beynelxalq Uşaq Edebiyyatı Kongresi Materiallar*, 1-ci kitab, Qafqaz Universiteti, Bakı, 13-15 Noyabr 2008, Qafqaz University, Bakı 2008, s. 112-116.

¹⁵ Ramazan Altıntaş, "Fabl Türünün Çocuk Edebiyatındaki Yeri", *Türk Xalqları Edebiyyatı (II) Beynelxalq Uşaq Edebiyyatı Kongresi Materiallar*, 1-ci kitab, Qafqaz Universiteti, Bakı, 13-15 Noyabr 2008, Qafqaz University, Bakı 2008, s. 252.

¹⁶ Tarık Aksoy-Zeki Gürel, "Türkçe İlk Alfabe Kitabı Nuhbetü'l-Etfâl'de Türkçe Öğretim Metodu ve Günümüzdeki Bazı Uygulamalar", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 2, S. 17, Bolu 2008, s. 20.

aldığı Kaside-i Bürde şerhidir.¹⁷ 1843'te hac farızasını yerine getirmek üzere Hicaz'a gitmiş, yolculuğu esnasında pek çok âlimle tanışmıştır. Şam'da meşhur muhaddis Kiziri Abdurrahman Efendi ile görüşüp ilm-i hadisten ayrıca icazet almıştır. Mısır'da vali Mehmet Ali Paşa, Kaside-i Bürdesi Şerhi sebebiyle ödüllendirmiş, onun emriyle Mısır ve İstanbul'da tekrar tekrar basılmıştır. Hac dönüşünde vergi meselesinden dolayı Konya'da mecburi ikamete gönderilmiş, sonra affedilerek İstanbul'a, oradan da memleketine dönmüştür. Son yıllarda gözü ama olmuş, yerine oğlu Abdülhamid Efendi geçerek öğrenci yetiştirmiştir.¹⁸ 1845 yılında Harput müftülüğüne atanan Naimi Efendi'nin vefat tarihi 1882 senesidir.

Oğlu Abdülhamid Hamdî Efendi

Bu eserin muhatabı olan oğlu Abdülhamid Hamdî Efendi, 1830 senesinde Harput'ta dünyaya gelmiştir. Fıtrî kabiliyeti ve yeteneği doğrultusunda ilimde hızlı ilerleme kaydetmiş, medresedeki ilk tahsil çağındaki çocukların dersini okutmasına izin verilmiştir. Kısa sürede hafızlığını tamamlamış, yeni medreseler yapımı hususunda samimi gayret göstermiş, buna binaen bazı devlet erkânı tarafından maddi ve manevi anlamda destek görmüştür. İbnü'l-Emin Mahmut Kemal, bu şahsiyet hakkındaki "İstanbul'da ve vilayetlerde mülakat ettiğim efazıl-ı ulema arasında Abdülhamid Efendi, zahiri ve batını mamur, Türklüğün medar-ı iftihar olan enderü'l-emal bir allâmedir." şeklindeki sözleriyle onun önemine işaret etmektedir. Küçüklüğünden itibaren ahlak-ı hamide sahibi olan Hamdi Efendi, yedi kez ilmiye icazeti vermiştir.¹⁸ 18 yaşından itibaren Arap, Fars ve Türk edebiyatları üzerinde çalışmış, bir divançe oluşturacak kadar kadise, gazel ve kıta gibi manzumeler yazmış, haşiyeler yapmıştır.¹⁹

Harputlu Ömer Naim Efendi'nin Manzûme-i Naimiyye'si

Manzûme-i Naimiyye, Harputlu Ömer Naimi Efendi tarafından, eserde yer alan aşağıdaki beyitlerden de anlaşılacağı üzere, oğlu Abdülhamid muhatap alınarak yazılmış bir pendnamedir:

*Ferâ'id gibi hem niçe nesâyih
Yazam ihvân için ola hedâyâ*

¹⁷ Erol Ayyıldız, "Harputi'nin Kaside-i Bürde Şerhinin Dilbilgisi ve Belâgat Açısından İncelenmesi", *Dünü ve Bugünüyle Harput (Sempozyum: 24-27 Eylül 1998-Elazığ)*, (Yay. Haz. Fikret Karaman), c. I, Elazığ 1999, s. 518-519.

¹⁸ Recep Dikici, "Arap Dili ve Edebiyatına Dair Eserleri Olan Harputlu Âlim ve Edipler", s. 21.

¹⁹ Bünyamin Erul, Harputlu Abdülhamid Hamdi Efendi (1830-1902) ve Hz. Peygam-ber'in Bilgisine Dair Bir Risalesi "Safvetu Efkârî'l-Ulemâ fî İsbâti İlmi Nebiyyinâbi'l-Esmâ", FÜ. İlahiyat Fak. Dergisi, c. VI, 2001, s. 3; Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. Erul, *agm.*, s. 2-5; Dikici, *agm.*, s. 20-22; Arif Yıldırım, "Harputlu Hacı Abdülhamid (Hamdi Efendi)'nin Bağdatlı Şeyh Halid'in İrade-i Cüz'iyye Risalesine Yazdığı es-Simtul-Abkari İsimli Şerhin Özeti", 113-114; Temel Yeşilyurt, "Harputlu Abdülhamid Efendi ve Hz. Peygamberin Üstünlüğü Meselesi", *Fırat Üni., İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. VII, s. 2002, s. 20-21.

*Benüm necl-i necîb 'Abdü'l-hamîdim
Ola bu pend ile nefis-i mürebbâ*

Manzûme-i Naimiyye, mesnevi nazım şekliyle yazılmış olup 47 sayfadan ve 652 beyitten müteşekkildir. Aruzun *meîâ'îlün meîâ'îlün fe'ûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Eserin baş kısmında şu kayıt yer almaktadır:

*“Müderrişîn-i Kirâm u ‘Ulemâ-yı Fihâmdan Kasîde-i Bür’e Şârihi Harpûtî
‘Ömer Na’imî Efendinin Lisân-ı Türkî Üzre Terbiye-i Etfâl ü Mehâsin ü Hasâl u
Şürût u İslâm u İmân u Sagâ’ir u Kebâ’ir ü Elfâz-ı Küfr ü Riyâ Mesâ’ilini Hâvî
Be-Tarikû'l-İmlâ İnşâ vü Tanzîm Eylediği Manzûme-i Latîfedür”.*

Muhtevası hakkında verilen bu bilginin akabinde, manzumenin başlığı *Manzûme-i Na’imiyye* olarak kaydedilmiştir. Eserin sonunda yer alan ferağ kaydından Ömer Naim Efendi’nin öğrencilerinden Hâfız Muhammed Nâcî el-Harpûtî demekle maruf ve meşhur olan Hâfız Mustafa er-Râcî bin el-Hattât tarafından temize çekildiği bilgisine ulaşılmaktadır. Aynı zamanda Müzellef Efendizade demekle bilinen Mevlâ Rıza Efendi matbaasında 1283 yılı Cemaziyelevvel ayının son gününde basıldığı da yazmaktadır.

Şair, besmeleden sonra birer beyit olmak üzere hamdele, salvele ve Hz. Peygamber’in âline salâvat mısralarından sonra sebep-i telife dair dizelere geçmiştir. 34 beyitten oluşan bu giriş bölümünün 31 beyti sebep-i telif kısmıdır. Öncelikle adının Ömer, mahlasının Naimî olup Kaside-i Bürde şerhiyle tanındığından, Harputlu olduğundan, kadılık, müderrislik yaptığından, tefsir ve hadis dersleri verdiğinden, bazı risaleler ve manzumeler kaleme aldığından bahsetmiştir. Bu kısımda şair, aynı zamanda kendisini “abd-i âsî, hâtî, alîl, âciz, nâ-tüvân” gibi ifadelerle tavsif etmiştir:

*Ve ba’du bâdî-i nazmun beyânı
Sana tahrîr ideyim eyle isga*

*Bu ‘abd-i ‘âsî hâtî vü müznîb
‘Alîl ü ‘âcizem hem nâ-tüvânâ*

*‘Ömer nâmım Na’imî mahlasımdır
Şehîrüm şârih-i Bür’eyle hâlâ*

*Kazâ-i Harpût oldı vatan hem
Olurdu mesnedüm ki câh-ı fetvâ*

Yine kendi ifadelerinden hareketle gözlerinin âmâ olduğu bilgisine ulaşmaktayız ki, hayatına dair bilgilerden de bu bilgiyi teyit etmekteyiz. Zira ömrünün son demlerinde gözleri ama olunca, oğlu yerine geçerek öğrenci yetiştirmeye başlamıştır. Muhtemelen bu eser de tecrübelerini paylaşmak adına o döneme ait bir mahsuldür. Ama olmasından dolayı yazmaktan ve ders

vermekten uzak kalmış olan şairi, bu durum son derece üzmüştür. Hüznünün büyüklüğünü ve derecesini ifade etmek üzere *külbe-i ahzan*, Hz. Yakup telmihlerinden yararlanmıştır. Yine de şair, başına gelen bu belanın sebebinin sorgulayıp tefekkür etmiş ve neticede büyüklerin başına daha çok bela geldiği veya hataları sebebiyle bu bu sıkıntıya düşer olduğu sonucuna varmıştır:

*Belânun a'zamı olur kirâma
'Umy oldı mesâ'ib içre 'uzmâ*

*Kazâya râzıyum elhamdüli'l-llâh
Belâ kullarına olur hedâyâ*

*Tefekkür eyler iken hikmetinde
Var anın hikmeti her şeyde zîrâ*

Manzûme-i Naimiyye'nin Bölümleri

Manzûme-i Naimiyye, 14 bölüm hâlinde kaleme alınmıştır. Bölümlerin isimleri ve kısaca muhtevası şu şekilde özetlenebilir:

1. Der-Beyân-ı Terbiyetü'l-Etfâl

Öncelikle oğluna hayır duada bulunan şair, bir çocuğun doğumundan itibaren dikkat edilmesi gereken hususları sıralamıştır. İlk olarak bebek doğduktan sonra ağzına hurma sürülmesi olayını ifade eden tahnikten, çocuğun kulağına okunan ezan ve kametten başlamıştır. Aynı zamanda günümüzde de çok sıkça vurgulanan anne sütüyle beslemenin önemine değinmiştir. Diğer taraftan Ömer Naim Efendi'nin bu bölümdeki ifadelerinden anlaşıldığına göre, o dönemde yabancı dadıların sütanne olması çok yaygındır. Şair, bu uygulamaya çocuğun fitratını, eğitimini, hatta biyolojik özelliklerini dahi etkileyebileceği düşüncesiyle karşı çıkmaktadır:

*Anası südine itdir kanâ'at
Ecânib südini virdirme kat'â*

*Tıbâ'ı eyleyüp tağyîr ü ifsâd
Zarar îrâs ider irzâ'humekâ*

*Yazıkdır mâyesi küfr ü fusûkun
Gelüp tab'ında etfâlin düçâr*

Aynı zamanda sağ elle yedirmeye alıştırılmasına, yazmaya alışması için eline kalem ve divit verilmesine, konuşmaya başladığı zaman Mevla'nın zikrine alıştırmanın önemine, çocuğun dilinin kötü sözden ve küfürden uzak tutulması, temiz bir lisana ve söyleyişe sahip olması için yanında bu tarz ifadelerden kaçınmak gerektiğine dair öğütler de yer almaktadır. Müellifin bu tavsiyesi, çocuğun sözle eğitildiği kadar hayatımıza davranış olarak dönüştürdüğümüz kazanımlarla da eğitildiği gerçeğine matuftur. Hatta gözlem ve örnek alma yoluyla öğrenme, söz ve telkinden daha da etkilidir.

Çocuğun 6 yaşında okula gönderilmesi, okuma alışkanlığı kazanması için anne babanın da çocuğu teşvik etmesi, bunun yanında ebeveynler tarafından çocuğun hocasına hürmet gösterilmesi, hatta münasip şekilde bazı hediyeler gönderilmesi hususları da bu bölümde ele alınan konular arasındadır. Diğer taraftan çocuğun Kur'ân-ı Kerîm'i birkaç kez hatmetmesi konusunda gayret göstermesi, selaset ve tecvit dâhilinde okuması, İslâm'ın ve imanın şartlarını, 32 farzı öğrenmesi, ayrıca çocukların kötülüklerden ve günahlardan uzak olması için Hizbü'n-Nevevî'nin okunması gerektiği de yine bu kısımda verilen nasihatlerdendir.

Ömer Naim Efendi, ibadetlerle ilgili hususa da işaret etmekte, çocuğun 7 yaşında namaza ve oruca alıştırmaya teşvik edilmesi, hatta belki onun dikkatini çekecek şeylerle kandırılması, 8-9 yaşına geldiğinde hâlâ namaz kılmıyorsa hafifçe vurulması vs. şeklindeki tavsiyelerle devam etmektedir.

2. Der-Beyân-ı Vakt-i Şebâbet-i İşân

Şair gençliği, şeytanın baştan çıkartması ve hilesiyle kolayca kandırabileceği, nefs-i emmarenin baskın olduğu, kişinin kolaylıkla istek ve heveslere kapılabileceği bir dönem olarak nitelendirmektedir. Bu sebeple özellikle bu devrede ebeveynin gözünün çocuklarının üzerinde olması, maddî-manevî anlamda muhafaza edilmesi, kötülüğe yaklaşmaktan uzak tutulması, ehl-i fiskın ona yaklaştırılmaması, gençlikte yapılan ibadet daha faziletli olduğu için ibadete teşvik edilmesi vs. gerekmektedir:

*Gözet evlâdını hıfz eyle dâ'im
Ki tâbi' olmaya bunlara aslâ*

*Karîn-i sû'dan tahzîz eyle
Mukarin kılma ehl-i fiskı ana*

*'İbâdet semtine kıl anı terâîb
Şebâb içre 'ibâdet oldu ahrâ*

Genç, evde durmalı, çarşıya ve eğlence yerlerine gitmemeli, bunun yerine hemcinsleriyle zaman zaman kırlara çıkıp dolaşmalı, salihlerle birlikte olup sohbetlerinde feyiz almalıdır. Bu vurgu, sohbet kültüründen uzaklaşmanın, masal ve cenk anlatan aile büyüklerinin yerini teknolojik cihazlara ve ekran bağımlılığının aldığı günümüze de önemli bir mesajdır. Şaire göre çocuk cemaatle namaza alıştırmalı, bilhassa sabah namazına kaldırılmalı, yaz kış demeyip rahmetin nazil olduğu ve tövbelerin kabul edildiği tan vaktinde uyanık olmasına dikkat edilmelidir. Zira "Sabah uykusu rızka manidir." gibi hadislerde de bu husus önemle vurgulanmıştır.

3. Der-Beyân-ı Hoş-Hûy

Allahu Tealâ, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'i "Muhakkak ki sen, yüce bir ahlak üzeresin."²⁰ ayetinde hulk-ı hasen sahibi oluşu ile övmüştür. Rasul-i Ekrem'in de "Güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim." şeklindeki hadisi, aynı konuyu dile getirmektedir. Güzel huy hem dünyada hem de ahirette rahatlık sebebi olduğu için çocuğun ahlak-ı hamide ile yetiştirilmesi gerekir. Şair, Kur'ân'da Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Yahya gibi yumuşak huyluluk, merhamet gibi özellikleriyle methedilen peygamberlerle örnekendirerek çocuğun yumuşak huyluluğu, kavgacı olmaması, güzel sözler söylemesi, haklı olsa dahi kavgadan kaçınması hususlarına vurgu yapmaktadır. Diğer taraftan dünya dahi altı günde yaratılmışken acele etmeden sağlam adımlarla, sükûnetle hareket edilmelidir:

*Te'ennî oldı Rahmânın sıfâtı
Cihânı kıldı Hak şeş günde inşâ*

*Te'ennî eyleyen irer murâda
Şitâb iden olur mahrûm hayfâ*

Öfkelenmek şeytan işi olduğu ve öfke anında affedenler Cenâb-ı Hakk'ın lütfuna mazhar olduğu için, ki hadis-i şerifte "Müslüman, öfkelendiği zaman öfkesini süratle defeder" buyrulmaktadır, gazap edilmemeli, öfkeyi yutmalı, kınayanı affetmeli, düşmandan dahi intikam alınmamalıdır. Ancak dinen bir gereklilik varsa Allah yolunda buğzetmek caizdir. Aynı zamanda kimsenin ayıp ve kusuru aranmamalı, halkla çekişip çatışmaktan uzak durmalıdır. Bu kısımda verilen nasihatler arasında ilk kibirlenenin şeytan olduğu, oysa büyüklüğün sadece Allah'a mahsus olması, büyüklenme cehenneme, tevazu cennete götüreceği için tevazu sahibi olunması vs. de yer almaktadır. Ömer Naim Efendi'nin bu bölümde üzerinde durduğu hususlar arasında cimrilik ve cömertlik de vardır. Allah, ihsan ve kerem sahibidir. Nitekim cömertlik insanı cennete, cimrilik cehenneme götürür. Cimrinin malıysa ne kendisine ne de evladına fayda verir, üstelik malı mahşerde büyük ve zehirli bir yılan olup boynuna dolanır. Ömer Naim Efendi, bu bölümde cimrileri, malını hayra vermeyenler, başkasına mal verseler dahi buğz ederek verenler, kendilerine ihsanda bulunanlara teşekkür etmeyip aksine kötülükle mukabele edenler olmak üzere üç kısma ayırmıştır:

*Bahîl üç nev'dür üçü de alçak
Biri malını hayra virmez aslâ*

*İkinci bir kimesne âhir yine
Virirse buğz ider malını ana*

*Üçünci kendüye ihsân kılsan
Senâ itmez sana bed-kâr kat'â*

²⁰ Kalem, 68/4.

Bu bölümde verilen diğer öğütler arasında zulmedeni dahi affetme, cesaretli olma, kötülük edene de iyilikle muamele etme, kendisinden uzaklaşana gitme, emir ve yasaklara riayet etme, ehline, evladına ve diğer bütün insanlara merhametli olma, zalim veya mazlum olmasına bakmaksızın kardeşine yardımcı olma vs. de vardır. Diğer taraftan sadakat sahibi ve vefakâr kimselerin azaldığı bu zamanda sadık ve vefalı olma, içi dışı bir olmayanlardan, yaltaklık edenlerden uzak durma, şiddetten kaçınma vb. de bu kısımda zikredilen nasihatlerdendir. Bu kısımda, Suyûtî'nin Câmiî'nde yer alan ve Enes'ten nakledilen Hz. Peygamber'in ümmetine işlerinde güçlük çıkaran kimseyle kolaylık gösteren kimseyle ilgili olarak Cenâb-ı Hakk'a yaptığı niyazdan bahseden bir hadis nakledilmiştir:

*Suyûtî Câmiî'inde bu hadîsi
Enesden eylemişdür nakl u inbâ*

*Didi ya Rab umûr-ı ümmetimden
Bu emre olsa ger bir kes Mevlâ*

*O şiddet ider ise ümmetüme
Meşakkat vir ola emri 'asîrâ*

*Eger rıfk ider ise ümmetüme
Ana rıfk it ola hâli musaffâ*

4. Der-Beyân-ı Şürût-ı İslâm u Îmân u Der-Beyân-ı Şu'ab-ı Îmân

Bu bölümde başlıktan da anlaşıldığı üzere öncelikle İslâm'ın ve imanın şartlarından, imanın şubeleri olarak nitelendirilen 70 husustan söz edilmiştir.

5. Der-Beyân-ı Vâcibâtü'l-İslâm

Vitir namazı, umre, kurban kesme, fitır sadakası, ana-babanın hakkını ifa etme, kadının kocasına hizmet etmesi, akrabaya yardımcı olma gibi hususlar ele alınmıştır. Bu arada bahsi geçen vaciplerin kaynağı olarak Haskefî'nin Dürr-i Muhtâr adlı eseri zikredilmiştir:

*Kitâb-ı Dürr-i Muhtârında anı
Getürdi Haskefî hıfz eyle cemî'â*

6. Bâbü't-Tahrîs 'Ale'l-İhtimâm Bi't-Tahâre

Bu kısımda ele alınan konu, İslâm'da temizlik konusudur. Hadesten taharet, necasetten taharet, namaz için öncelikle temizliğin şart olduğu, tuvalet temizliği, bilhassa idrar meselesi, abdest, guslün şartları vb. bu kısımda üzerinde durulan hususlardan bazılarıdır:

*Tahâret şartıdır çünkü namâzın
Namâzda şart-ı İslâm oldu kat 'â
(...)*

*Hadîsinde buyurdu fahr-ı 'âlem
Bevildendir 'azâb-ı kabr 'umûmâ*

Ömer Naim Efendi, aynı zamanda ahrette ilk sorgunun namazdan olacağı, namazı ve abdesti tam olmayanı kabrin sıkacağı, yılanların, akreplerin ve diğer zararlı haşerenin ona musallat olacağı, suyla temizliğin önemi vb. üzerinde de durmuştur.

7. Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr

Küfrün niteliği ve kötülükleri, küfür olarak nitelendirilen durumlar, mücmel ve mufassal olarak küfürle ilgili hususlar, Kur'ân-ı Kerîm ve namazla ilgili Kur'ân-ı küçümseme, pis yere koyma, namazı hafife alma vb. nitelikler, küfrün nikâhı da ortadan kaldırdığı fikri bu kısımda ele alınan konulardır. Özellikle yaygın olarak telaffuz edilen bazı sorumsuz ifadeleri zikredip mahzurlarını ortaya koymaktadır. Küfrün *bâin talak* vesilesi olduğu da sıkça vurgulanmaktadır:

*Küfür nâr-ı cehennemde muhalled
İder ashâbını ihlâk u imlâ
(...)*

*Nikâhı var ise küfr eyleyenin
Talak-ı bâ'in olur küfür hayfâ*

8. Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr Fî-Hakki'l-İlm

İlmin önemi, âlime nasıl davranılması gerektiği, âlimi küçümsemenin ve onunla alay etmenin küfür olarak nitelendirilmesi vs. üzerinde durulmuştur. Diğer taraftan, muhtemelen muhataba konunun önemini daha iyi vurgulamak için olsa gerek, bu tarz küfrün de yine nikâhı ortadan kaldırdığından söz edilmiştir. Bu sözlerin sıkça örneklenilmesi, sözleri düzeltmeye dönük bir gayettir. Zira sözler zamanla davranışa dönüşür:

*Eger bir 'âlime dise 'uveylim
Veyâhûd agzına sebb itse farazâ
(...)*

*'İlim bî-hûdedir bir kimse dise
Denânîr ü derâhîm oldu evlâ*

9. Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr Der-Hakk-ı Melâ'ik

Meleklerle ilgili olarak onların yiyip içtiklerine dair söylemler vb. gibi küfre vardırıan sözler ele alınmıştır:

*Galat itdi dise Cibrîl-i Emîne
'Alîye itmedi çün vahyi îhâ*

*Filânın dise dîdârı yanımda
Likâ'-i Azrâilden oldu ahşâ*

Diğer taraftan, peygamberle ilgili sarf edilen ve küfür olarak nitelendirilen sözlerden, Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'e dair küfürlerden vs. de bahsedilmiştir.

10. Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr Fihimâ Yete'allaku Bi'l-Mevt Ve'l-Haşr Ve'l-Kıyâme

Bu kısımda kıyamet, ölüm, mahşer konularında sarf edilen küfür sözleri üzerinde duran Ömer Naim Efendi, diğer bölümlerde olduğu gibi burada da ele aldığı konuları anlatırken örneklendirme, örnekler verme yoluna gitmiştir. Bu noktada borcunu ancak öldükten sonra vereceğini, sıratın harabe bir köprü olduğu ve asla ondan geçmeyeceğini, ecel anında iman veya küfür üzere vefat etmek arasında bir fark bulunmadığını söylemek vs. zikredilebilir. Diğer taraftan bu bölümde cennet ve cehennemle ilgili küfürler, tasavvuf erbabını aşağılama, hastalıktan şikâyet etme vs. gibi konulara da yer verilmiştir:

*Dise dünyâda Hak virsin bana mal
Olam râzî cehennem virse ferdâ
(...)*

*Dilersen küfrle kabz eyle rûhum
Dilersen eyle îmân ile ifnâ*

11. Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr Fihimâ Yete'alluk Bi'l-Hacc Ve's-Savm

Hac ve oruçla ilgili sarf edilen ve küfür olarak nitelendirilen sözler üzerinde örnekler vermek suretiyle zenginleştirilerek durulmuştur:

*Birisi dise ki hac farz degildir
Tavâf-ı beytten yok dise ma'nâ
(...)
Dise aç susuzluktan ne hâsıl
Bize olsaydı perhîz-i Nasârî*

12. Mesâ'il-i Şettâ Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr

Bu bölümde de, küfürle ilgili diğer meseleler ele alınmıştır. Buna göre, müminin bir kimseye kâfir demesi, valinin haksız yere birini katli, diğerlerinin de bu sebeple valiyi takdir etmeleri, gaybı bilme iddiaları, remil, cifr ve fallı uğraşma, bunlara inanma, yanında haramın helalden daha değerli olduğunu söyleme, şarap gibi haram bir içeceği içerken besmele çekme, oğluna kâfir deme, askerlikten kaçmak gibi bir gerekçeyle kendisinin Hristiyan olduğunu söyleme, bir malı tasvir ederken “kafirin malı” deme vs. küfre giren hususlardan bazılarıdır. Bu kısımda aynı zamanda küfürden korunmak için Hz. Peygamber'in Hz. Ebubekir'e öğrettiği dua da yer almaktadır:

*Resûl-i Ekremîn mervî du'âsın
Ki Sıddîka anı kılmuşdır inbâ*

*Du'â budur kim Allahümme innî
Eüzübike sen okı tamâmâ*

13. Der-Beyân-ı Ma'siyyet-i Kebâ'ir ü Sagâ'ir

Bu kısımla ele alınan konular küçük ve büyük günahlar meselesidir. Konu detaylı bir şekilde ele alınmıştır:

*Kebâ'irden ziyâde ihtirâz it
Sebebdır nez'-i îmânâ 'azîzâ
'İbâdât ile 'afv olur sagâ'ir
Kebîreler degildir böyle ammâ*

14. Der-Beyân-ı Ribâ

Bu bölümde faiz konusu ele alınmıştır. Faizden sakınılması gerektiği, faizin hem kabirde sıkıntıya hem de kıyamet gününde halk içinde hor ve rüsva olduğu söylenmiş, bu arada Süyûtî'nin Câmiî'nde yer alan faiz alanın, verenin, şahit olanın hepsinin lanetlendiğine dair hadisine yer verilmiştir:

*Süyûtî Câmi'inde bu hadîsi
Resûl-i Kibriyâdan itdi inbâ
Ribâ alan viren hem şâhid olan
Yazan tahvîlini mel'un cemî'â*

Bu bölümde aynı zamanda bir tüccarın sakınması gereken yirmi husus sıralanmıştır. Buna göre, ticaret konusunda hırslı olmamalı, alıp sattığı malı övmemeli, malın değerini arttırmak için yemin etmemeli, alışveriş meseleleri hakkında bilgi sahibi olmalı, sattığı şeyin bir kusuru varsa söylemeli, sattığı şeye hile karıştırmamalı, malı değerinden fazla fiyata satmamalı, kanaat etmeli, müşteriyi kandırmamalıdır. Ayrıca, hadislerde de buyurulduğu üzere sattığı malların temiz olmasına dikkat etmelidir. Bir malın pazarlığı yapıldıktan sonra araya girip bu pazarlığı bozmamalı, bir satış meclisinde satışı feshettiğini ilan etmemeli, aldığı malın ücretini ödemeyip tehir etmemeli, borçlu bir fakiri borcunu ödemesi konusunda aşırı şekilde sıkıştırmamalıdır. Alışverişte sahte para kullanmamalı, kendisine borcu olanın borç miktarını zaman geçtikçe arttırmamalı, faizden kaçınmalı, hırsızdan alışveriş yapmamalı, birine bir şey satarken alıcı fark etmeden içinden bir miktarını almamalıdır. Ömer Naimi Efendi, bu kısımda aynı zamanda üç çeşit faiz bulunduğundan da söz etmiştir.

Eserini Yazarken İstifade Ettiği Kaynaklar

Ömer Naim Efendi eserini kaleme alırken Kur'an-ı Kerim ayetleri ve dinin ikinci temel kaynağı olan hadis-i şerifleri telmih ve iktibas yoluyla kullanmıştır. Bu temel kaynakların haricinde, anlattığı konuları net ve sağlam bir şekilde ortaya koymak için bazı kaynaklardan da istifade etmiştir.

Suyuti'nin el-Câmiu's-Sagîr adlı eseri,²¹ İmam Nevevî'nin Hizb'i,²² İbn-i Hacer el-Askalani hadisle ilgili zikredilen kaynaklardandır. İmam-ı Azam, Şâmi, Redd-i Muhtâr, İmam Şâfiî, İbn-i Vehbâ Şürûh, Camiü'l-Fetâva, Hindiyîye, Tefsir-i Kadı Beyzâvî de istifade ettiği diğer eserlerden bazılarıdır.

SONUÇ

Harput'un yetiştirdiği en önemli isimlerden biri olan ve kendisinin de ifade ettiği üzere, Kaside-i Bürde Şerhi ile meşhur olan Ömer Naim Efendi'nin nasihatname türünde kaleme aldığı manzum bir eseri daha bulunmaktadır. Nasihatnamelerle ilgili olarak yapılmış çalışmalarda ismine pek rastlanmayan ve tarafımızdan bildiride dikkatlere sunulmaya çalışılan Manzûme-i Naimiyye adlı mesnevisi, müellifin gözlerine ak düşüp görme sıkıntısı yaşamasıyla birlikte öğrenci yetiştirmeye başlayan oğlu Abdülhamid Hamdi Efendi şahsında tüm Müslümanları muhatap alarak yazılmış ahlâkî ve dinî muhtevalı bir eserdir. Hem iman ve İslâm esaslarına hem ibadet ve muamelata dair konulara hem de ahlakî erdemlere vurgu yapan müellif, konuları örneklendirmek suretiyle gayet anlaşılır bir şekilde ele almıştır. Ayrıca ayetlerden ve hadislerden telmih ve iktibas yoluyla istifade eden müellif, bu iki kaynağın dışında hadis, tefsir, İslam hukuk vb. alanlara dair pek çok kaynaktan istifade etmiş, zaman zaman bunları dile getirmiştir.

Manzûme-i Naimiyye, yukarıda sıralanan özellikleri sebebiyle Klâsik Türk Edebiyatı'nda kendinden önce kaleme alınmış olan ve babadan oğula nasihat tarzında yazılan Nâbî'nin Hayriyye'si, Sümbülzâde Vehbî'nin Lutfiyye'si gibi eserlerde mevcut bir geleneğin 19. asırdaki devamı durumundadır. Bildiride, Harput'un önde gelen âlim ve şairlerinden olan Ömer Naimî Efendi'nin söz konusu eserinin, hem şekil hem de muhteva özellikleri itibarıyla, ilk defa bu kadar hacimli olmak üzere, ilim âlemine tanıtılması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

Aksoy, Tarık-Gürel, Zeki, "Türkçe İlk Alfabe Kitabı *Nuhbetü'l-Etfâl*'de Türkçe Öğretim Metodu ve Günümüzdeki Bazı Uygulamalar", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 2, S. 17, Bolu 2008, s. 20.

Aktaş, Hasan, "Klasik ve Modern Türk Şiirinde Çocuk İmgesi", *Türk Xalqları Edebiyyatı (II) Beynelxalq Uşaq Edebiyyatı Kongresi Materiallar*, 1-ci kitab, Qafqaz Universiteti, Bakı, 13-15 Noyabr 2008, Qafqaz University, Baku 2008, s. 94.

Altıntaş, Ramazan, "Fabl Türünün Çocuk Edebiyatındaki Yeri", *Türk Xalqları Edebiyyatı (II) Beynelxalq Uşaq Edebiyyatı Kongresi Materiallar*, 1-ci kitab, Qafqaz Universiteti, Bakı, 13-15 Noyabr 2008, Qafqaz University, Baku 2008, s. 252.

²¹ Halit Özkan, "Suyûtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 38, İstanbul 2010, s. 191.

²² M. Yaşar Kandemir, "Nevevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 33, İstanbul 2007, s. 49.

Atik, Hikmet, “Nâbi’nin Hayriyye’sinde Oğlu Ebu’l-Hayr Mehmet Çelebi’ye Öğütleri”, *Türk Xalqları Edebiyyatı (II) Beynelxalq Uşaq Edebiyyatı Kongresi Materiallar*, 2-ci kitab, Qafqaz Universiteti, Bakı, 13-15 Noyabr 2008, Qafqaz University, Baku 2008, s. 744-749.

Aytaş, Gıyasettin, “Çocuk Edebiyatı ve Eğitimi Açısından Hayriyye”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi (GEFAD)*, c. 32, No: 2, Ankara 2012, s. 553.

Ayyıldız, Erol, “Harputi’nin Kaside-i Bürde Şerhinin Dilbilgisi ve Belâgat Açısından İncelenmesi”, *Dünü ve Bugünüyle Harput (Sempozyum: 24-27 Eylül 1998-Elazığ)*, (Yay. Haz.: Fikret Karaman), c. I, Elazığ 1999, s. 518-519.

Beyzadeoğlu, Süreyya, “Kahramanmaraş’ın Sultanü’ş-Şuarası Sünbülzâde Vehbî ve Lutfiyyesi”, *Kahramanmaraş Sempozyumu*, c. 1, <http://eskisite.kahramanmarasbb.com/nikah-canli-yayin/sol-menu-icerikleri/sempozyumlar/kahramanmaras-sempozyumu-i-cilt>, s. 118. (Erişim Tarihi: 23.04.2015).

Çetin, Kamile- Dikmen, Melek, “Türk Kültüründe Ninni ve Şeref Hanım Örneği”, *Türk Xalqları Edebiyyatı (II) Beynelxalq Uşaq Edebiyyatı Kongresi Materiallar*, 1-ci kitab, Qafqaz Universiteti, Bakı, 13-15 Noyabr 2008, Qafqaz University, Baku 2008, s. 112-116.

Çetindağ, Yusuf, “Klasik Şairlerin Çocukluk Anıları ve Eğitimi”, *Türk Xalqları Edebiyyatı (II) Beynelxalq Uşaq Edebiyyatı Kongresi Materiallar*, 1. Kitab, Qafqaz Universiteti, Bakı, 13-15 Noyabr 2008, Qafqaz University, Baku 2008, s. 253.

Deniz, Sebahat, “Klasik Türk Şiirinin Sosyal Hayatla İlgisinin Çocuk Konusunda Değerlendirilmesi”, *Edebiyat Öğretimi ve Deyişbilim Yazıları*, PegemA Yayınları, c. II, İstanbul 2006, s. 145-157.

Dikici, Recep, “Arap Dili ve Edebiyatına Dair Eserleri Olan Harputlu Âlim ve Edipler”, s. 21.

Erdem, Mehmet Dursun, “Osmanlı Dönemi Manzum Çocuk Sözlükleri ve Bir Lugât-ı Sıbyân Yazması”, *Hece Dergisi, Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, Ağustos-Eylül 2005, S. 104-105, s. 178-189.

Erul, Bünyamin, “Harputlu Abdülhamid Hamdi Efendi (1830-1902) ve Hz. Peygamber’in Bilgisine Dair Bir Risalesi “Safvetu Efkârî’l-Ulemâ fi İsbâtı İlmi Nebiyyinâbi’l-Esmâ”, *FÜ. İlahiyat Fak. Dergisi*, c. VI, 2001, s. 3.

Eyduran, Aysun, “Klasik Türk Edebiyatına Çocuğun Yansıması”, *II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (Gelişmeler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri) 04-06 Ekim 2006*, (Yayıma Haz.: Prof. Dr. Sedat SEVER), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2007, s. 237-244.

Kalkışım, M. Muhsin, “Hüsni ü Aşk’ta Tardiyeye Formunda Yazılan Bir Ninni Üzerine”, *Türk Xalqları Edebiyyatı (II) Beynelxalq Uşaq Edebiyyatı Kongresi Materiallar*, 1-ci kitab, Qafqaz Universiteti, Bakı, 13-15 Noyabr 2008, Qafqaz University, Baku 2008, s. 243.

Kandemir, M. Yaşar, “Nevevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 33, İstanbul 2007, s. 49.

Özkan, Halit, “Suyûtî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 38, İstanbul 2010, s. 191.

Öztürk, Murat, “Klasik Türk Edebiyatında Babadan Oğula-Ebeveynden Çocuğa-Nasihat Geleneği”, *Akademik Bakış Dergisi Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırgızistan Celalabat, S. 39, Kasım-Aralık 2003, s. 1-22.

Sınar, Alev, “Türkiye’ de Çocuk Edebiyatı Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 4, S. 7, 2006, s. 178.

Şimşek, Tacettin, “Çocuk Edebiyatının Tarihçesi”, *Türk Xalqları Edebiyyatı (II) Beynelxalq Uşaq Edebiyyatı Kongresi Materiallar*, 1-ci kitab, QafqazUniversiteti, Bakı, 13-15 Noyabr 2008, Qafqaz University, Baku 2008, s. 4.

Şimşek, Tacettin-Arslan, M. Abdullah-Yakar, Yasin Mahmut, *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı*, 2. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.

Uludağ, Erdoğan, “Çocuk Edebiyatı ve Klâsik Dönem Örneğinde Nâbî’ninHayriyye’si”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/7 Fall 2009, s. 793.

Yakar, Halil İbrahim, “Bir Çocuk Edebiyatı Türü Olarak Manzum Sözlükler”, *Türk Xalqları Edebiyyatı (II) Beynelxalq Uşaq Edebiyyatı Kongresi Materiallar*, 1-ci kitab, Qafqaz Universiteti, Bakı, 13-15 Noyabr 2008, Qafqaz University, Baku 2008, s. 241.

Yeşilyurt, Temel, “Harputlu Abdülhamid Efendi ve Hz. Peygamberin Üstünlüğü Meselesi”, *Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. VII, s. 2002, s. 20-21.

Yıldırım, Arif, “Harputlu Hacı Abdülhamid (Hamdi Efendi)’nin Bağdatlı Şeyh Halid’in İrade-i Cüz’iyye Risalesine Yazdığı es-Simtul-Abkari İsimli Şerhin Özeti”, 113-114.

Yurtseven, Necmettin, *Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe Manzum Lügatler ve Sünbülzâde Vehbî’nin Nuhbe’si*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.